



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע נח תשע"ח



מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

קודש הקודשים

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

קדושת אביב - עיונים בקדושת הזמן והמקום / הרב אהרן ליכטנשטיין
עורכים: ש"י ליכטנשטיין, חיים נבון. מגיד וישיבת הר עציון, תשע"ז, 512 עמ'



בספר השיעורים החדש מאת הרב אהרן ליכטנשטיין, שיצא כעת לאור לאחר מותו, בא לידי ביטוי הקשר המיוחד שלו לא רק לסדר קודשים, אלא למושג הקדושה שהיא הבסיס לסדר קודשים ובעצם לכל התורה כולה. ה"בריסקאים", שגם הוא עליהם ייחשב, ידועים בחיבתם ללימודי סדר קודשים. הרב אהרן ליכטנשטיין, שכל מכיריו ומוקיריו העריצוהו לא רק בגלל יכולותיו השכליות אלא גם בגלל מידותיו התרומיות, חידש גם בהעלאת הרף של חיים בקדושה. ובהקשר הלמדני הוא עושה זאת בסדרת בירורים הלכתיים עמוקים בנושא קדושת הזמן והמקום.

במסכת בכורות לימדונו רבותינו: "דאמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב 'אגורה באהלך עולמים', וכי איפשר לאדם לגור בשני עולמים? אלא אמר דוד: רבונו של עולם, יאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה! דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר" (דף לא ע"ב). הסביר רש"י: "דובבות – נעות, והנאה הוא לו שדומה כחיי". על פי פשט הדברים, תלמיד חכם אף על פי שכבר איננו בעולם הזה, יכול עדיין ליהנות משני העולמות, אם אומרים דבר שמועה מפיו גם אחרי מותו. הספר שבו אנו עוסקים נותן לדברי חז"ל משמעות נוספת. הדפסת שיעוריו של ראש ישיבת הר עציון, שר התורה הרב אהרן ליכטנשטיין, מאפשרת לקוראים ליהנות מתורתו כאילו שפתיו דובבות שוב. למרות שחלק מהספר בנוי על סיכומי שיעורים והקלטות, שחלקן קיים בסייעתא דשמיא מיוחדת, הלומד בספר יכול לקבל את ההרגשה שהוא שוב יושב ושמע את השיעור מפי הרב. כך חשתי אני וכך מעידים התלמידים שנכחו בשיעורים, הרואים בספר שיקוף נאמן לעבודתו של הרב אהרן.

שלוש דמויות מופת

למדנות "סולובייצ'יקית" במיטבה, שמשמעותה יכולת ניתוח והעמקה תוך כדי הפגנת שליטה במכמני שיטות הראשונים, מעניקה ללומד חוויה אינטלקטואלית ורוחנית מהמעלה הראשונה. הרב אהרן בודק ומברר בחלקו הראשון של הספר את משמעות קדושת השבת והימים הטובים, יום הכיפורים, קידוש החודש ועיבור השנה ושמירה ויובל. שני הנושאים האחרונים קשורים בטבורם לקדושת המקום, שהרי המקום הוא בית המקדש והמקום הוא ארץ ישראל. אין אפשרות לקדש את החודש ולעבר את השנה ללא יהודים בארץ ישראל ואין משמעות לשמירה ויובל במנותק מהארץ ומישיבה. כך מתחבר החלק הראשון של הספר לחלקו השני, העוסק בעשר קדושות שתחילתן בארץ ישראל וסופן בקודש הקודשים. הכול נעשה מתוך בחינה מדוקדקת של פרטי ההלכות הקשורות לכל תת נושא, תוך חתימה למציאת מכנה משותף וחרזות הדעות בחז"ל ובדברי הראשונים והאחרונים למחרוזת מתאימה, "שְׁפָלָם מִתְאַיְמוֹת וְשִׁפְלָה אֵין פְּהִים". כך בונה הרב אהרן מקדש רוחני בנוי לתלפיות מאבני ההלכה, שהקדושה ממלאת אותו והשכינה שורה עליו. גם בספר זה באה לידי ביטוי השפעתן האדירה של שלוש דמויות מופת על דרכו התורנית של הרב אהרן. ראשון לכולם הוא הרמב"ן, שהמחבר מכנה אותו "מאור עינינו", ודבריו בעניין "קדושים תהיו" הם אבן יסוד לכל מי שרוצה לברר את מושג הקדושה. אחריו הגר"א – הגאון מוולנא, רבם של כל ראשי ישיבת וולוז'ין ושלוחותיה לדורותיהם. אחרון חביב, מורו וחמיו – הגרי"ד סולוביצ'יק שהרב אהרן צעד בעקבותיו כל ימיו. בעלייתו ארצה ובנטילת האחריות בראשות ישיבת הר עציון, יחד עם ידיד נפשו הרב יהודה עמיטל, הוא המשיך את דרכם של מוריו ורבותיו הגדולים.

2 ...

לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לעיין ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לעיין מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע"י בתמוז תשע"ד	לעיין הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע"י ט' בכסלו תשס"ט
לעיין ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע"י ח' באייר תשע"ו	לעיין הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י באייר תשע"א	לעיין הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י ט' בתשרי תשע"ו	לעיין מרת שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י בסיוון תשע"ד

לעיין בן ציון גרוסמן נלביע"י כ"ג בתמוז תשע"ז
לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

אוסלו וקדושת הארץ

כאשר הגיע הספר לידי, נמשכתי מיד לפרקים העוסקים בקדושת המקום מתוך סקרנות אישית, אף שכמובן לא דילגתי על הפרקים העוסקים בקדושת הזמן. זאת בגלל שבזמן הסכמי אוסלו נתגלעה מחלוקת גם בין העוסקים בתורה כיצד יש להתייחס לסוגיה הקשה והבווערת של אותה תקופה. באותם ימים התלקחה אש המחלוקת הפנימית בין חלקי העם והייתה סכנה של ממש לאחדות. מו"ר מרן הגר"ש ישראל היה אחד ממנהיגי דרך אחת והרב אהרן היה ממנהיגי הקו האחר. כדי לברר את הדברים בירור תורני מעמיק, בדרך של "נועם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל", הזמין מכוון ארץ חמדה את הציבור לערב של דיון מעמיק שבו הציגו שני הגדולים את עמדותיהם. מאות רבות גדשו אז את בית הכנסת ישורון בירושלים ושמעו בצמא את דבריהם. שני הענקים הציגו את העמדות התורניות. מדרך הצגת הדברים ומהיחס ההדדי המכבד והחם, היה אפשר ללמוד מה הם חיים על פי התורה הקדושה. בעיון בספר "קדושת אביב" גיליתי אולי את שורש המחלוקת.

השער השני של הספר עוסק כאמור בקדושת המקום. הוא בנוי על דברי המשנה בפרק הראשון של מסכת כלים: עשר קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות... עיירות המוקפות חומה... לפנין מן החומה... הר הבית... החיל... עזרת נשים... עזרת ישראל... עזרת הכהנים... בין האולם ולמזבח... ההיכל... קדש הקדשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה.

הרב אהרן בנה את הדיון על הנחת היסוד כי "קדושת קודש הקודשים היא דרגת הקדושה העילאית שמזכירה המשנה" (עמ' 435). בדיקה של המניין מגלה כי מנויות אחת עשרה קדושות. על כורחנו, אחת מן הקדושות כוללת בתוכה את כל השאר. או שארץ ישראל מכילה בקרבה את עשר הקדושות וממנה הכול מתפרט או שבקודש הקודשים נמצא מקור הקדושה וממנו הוא מתפשט על כל העשר, כולל ארץ ישראל כולה.

אם כך מצאנו מקור לשתי השיטות. האחת טוענת שהכול בא מקודש הקדשים, עם כל המשמעות הרחבה והעמוקה של המקום, כגון: רמת הקדושה, מקום קבלת התורה ומקום הלוחות וספר התורה שכתב משה, דרגת הטהרה הנדרשת בכניסה למקום ועוד. במקום העשירי נמצאת ארץ ישראל, וחשיבותה מבחינה זו היא שמביאים ממנה את העומר והביכורים ושתי הלחם אל המקדש. לעומת זאת, השיטה האחרת רואה בארץ ישראל תמצית הכול. אין עשר קדושות כלל וכלל ללא ארץ ישראל. כל פגיעה בארץ ישראל משמעותה פגיעה בכל עשר הקדושות המתפרטות ממנה, כולל פגיעה בקודש הקדשים. יתכן ומרן הגר"ש ישראלי ראה כך את הדברים ואילו הרא"ל ראה את הדברים מהכוון האחר ומכאן שתי ההתייחסויות להסכמי אוסלו, לפחות מהבחינה הרוחנית-תורנית. נוכל לסכם כי "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים".

יפה עשו העורכים בצרפס לספר כאחרית דבר את מאמרם שבו הם ביררו וסיכמו את "הקדושה במשנתו ההלכתית של הרב ליכטנשטיין זצ"ל" בצורה ברורה. למסקנתם, הקדושה איננה רק דבר שמחייב זהירות בהנהגת האדם אלא לכל אחד יש השפעה גם על החלת הקדושה וגם על איכותה, השפעה מרחיקת לכת על הבנת מקומו ותפקידו של האדם בעולם. הם צדקו בהגדירם את הרא"ל כאיש ההלכה ועשו חסד עם תלמידיו ועם הקוראים כשלימדונו כיצד מבין החרכים ניתן ללמוד את עומק ההיבט הרוחני המורכב מצד אחד והסדור מצד שני, של תורת רבם.

פורסם ע"י מערכת 'שבת' – מקור ראשון

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן ג'ינה דְּבָרָה	אליעזר יוסף בן חנה ליבא
דוד חיים בן רסה Rassa	יהושפט יחזקאל בן מילכה	ליליאן בת פורטונה
אורנית מרים בת דליה	פריאל דפנה חיה בת שרה	יפה בת רחל יענטע
בתוך שאר חולי עם ישראל		



חמדת האנציקלופדיה התלמודית

מתוך המיקרופדיה התלמודית

אבר מן החי

על פי כרך א של האנציקלופדיה התלמודית, ערך אבר מן החי, פרק ז

אֵךְ בְּשָׂרַ בְּנֶפֶשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ. (ט, ד)

רש"י: אסר להם אבר מן החי, כלומר: כל זמן שנפשו בו, לא תאכל הבשר.

האם איסור אבר מן החי שנאמר לבן נח הוא אותו האיסור שנאמר לישראל?

האם ייתכן שדבר שנאסר לבני נח מותר לישראל?

האיסור ומקורו. אבר מן החי אסור באכילה, שנאמר: ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב כג) – זה אבר מן החי (ספרי ראה עז; חולין קב ב). והוא גם משבע מצוות בני נח (סנהדרין נו א).

אבר מן החי.
איסור אכילת אבר שנפרש מבעל חי בעודנו חי.

הפרקים:
א. האיסור ומקורו;
ב. מיני הבעלי חיים;
ג. האברים;
ד. האכילה;
ה. אימתי חל האיסור;
ו. אבר המדולדל;
ז. איסורו לבני נח.

יש שלמדו מהפסוק (בראשית ב טז): מכל עץ הגן אכל תאכל, העומד לאכילה ולא אבר מן החי; שבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה (סנהדרין נו א). יש שלמדו מהפסוק: אכל תאכל (בראשית ב טז) – העומד לאכילה ולא אבר מן החי, שבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה (סנהדרין שם ב ורש"י). לפי זה כבר נאסרו באבר מן החי מאדם הראשון. ויש שלמדו מהפסוק שנאמר לנח: אך בשר בנפשו דמו לא תאכל (כאן. סנהדרין נו א; רמב"ם מאכ"א פ"ה ה"א). ולפי זה לא נאסר אבר מן החי אלא מנח ואילך (רמב"ם מלכים פ"ט ה"א).

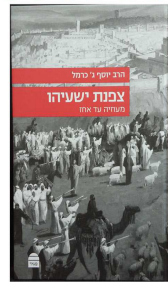
גדר האיסור בישראל ובבן נח. ביסוד האיסור של אבר מן החי לבני נח, הגדיר הר"י רבינוביץ מפוניבז' (בשו"ת נאות יעקב סי' יב) שהוא שונה מאיסורו לישראל - בישראל האיסור הוא מפני שאבר זה מת בלי שחיטה, וכשם שמיתת כולה אוסרת, לישראל כך מיתת מקצתה אוסרת. ולכן אמרו בתוספתא (חולין פ"ז): אבר מן החי חייב משום נבלה, ופירושו: גדר האיסור של אבר מן החי הוא בתורת נבלה. אבל בבני נח, שהנבלה מותרת להם, גדר איסור אבר מן החי הוא להיפך, מפני שבא מן החי ולא מן המת.

אבר הפורש מבהמה טמאה כשהיא עדין מפרכסת ששחטה ישראל או מבהמה טהורה מפרכסת ששחטה בן נח, נחלקו אמוראים אם יש בו משום אבר מן החי לבני נח, שרבי יוחנן (חולין קכא ב) אומר: מפרכסת הרי היא כחיה, ואין כאן שחיטה המתרת; וחזקיה אומר שיצאה מכלל חיה, ואין בן נח מוזהר עליה משום אבר מן החי. הלכה כדעה הראשונה (רמב"ם מלכים פ"ט ה"ב). ואף בהמה טהורה ששחטה ישראל דעת רב אחא בר יעקב (חולין לג א) שמכיון שאין לבני נח דין שחיטה, ומיתה היא המתרת להם, הרי כל זמן שהיא מפרכסת היא חיה, ואבר הפורש ממנה הוא אבר מן החי, וכן פסק הרמב"ם (שם). אבל רב פפא (שם, וכן מבואר בברייתא שם) סובר שכיון שהותרה על ידי השחיטה לישראל הותרה גם לבני נח: "מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור", וכן פסקו הרשב"א (בתורת האדם בית ב ש"ג) והטור (יו"ד סי' כז). וכן נחלקו אם בני נח מותרים באכילת בני-מעיים - שכיון שנשחטו שני הסימנים, בני המעיים התלויים בהם הם כאילו נתלשו מן הבהמה ("כמונח בדיקולא") בעודה חיה, שהרי עדיין היא מפרכסת (חולין שם).

אסור לישראל להושיט אבר מן החי לבן נח משום: ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד; פסחים כב ב). ונחלקו הראשונים אם אבר המדולדל, שאינו אסור אלא מדרבנן, מותר להושיטו לבן נח (עי' ש"ך נה ס"ק יא מחלוקת הרשב"א והר"ן עם הסמ"ק).

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.



לרכישה

חמדת הדף היומי

אמונה בביאת המשיח – כמה היא עיקרית ויסודית?

הרב עקיבא כהנא

בגמרא שאותה נלמד השבוע (סנהדרין דף צט ע"א) ישנו דיון על ביאת המשיח. דעת רבי הלל (אחד האמוראים) היא, ש"אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיהו". בתגובה לדבריו אמר רב יוסף: "שרא ליה מריה לרבי הלל" (ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן, רש"י). אמירה זו של רבי הלל, כאילו המשיח לא עתיד להגיע, עוררה דיון נוקב בראשונים ובאחרונים, אודות משמעות חיוב האמונה בביאת המשיח.

הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק כותב, כי יש שלושה עשר עיקרים ביהדות. בתור העיקר השנים עשר הוא מונה את האמונה בביאת המשיח, וכך הוא כותב: "להאמין ולאמת שיבא ואין לומר שנתאחר אם יתמהמה חכה לו, ואין לקבוע לו זמן, ולא לפרש את המקראות כדי להוציא מהן זמן בואו... ולהאמין בו מן הגדולה והאהבה ולהתפלל לבואו, בהתאם למה שנאמר בו על ידי כל נביא, ממש ועד מלאכי... ומכלל היסוד הזה שאין מלך לישראל אלא מדוד ומזרע שלמה דוקא".

בהמשך דבריו הרמב"ם מבאר מהי המשמעות של שלושה עשר עיקרים אלו: "וכאשר יהיו קיימים לאדם כל היסודות הללו ואמונתו בהם אמתית, הרי הוא נכנס בכלל ישראל, וחובה לאהבו ולחמול עליו וכל מה שצוה ה' אותנו זה על זה מן האהבה והאחווה. ואפילו עשה מה שיכול להיות מן העבירות מחמת תאוותו והתגברות יצרו הרע, הרי הוא נענש לפי גודל מריו ויש לו חלק, והוא מפושעי ישראל. וכאשר יפקד אדם ביסוד מאלו היסודות, הרי זה יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, וחובה לשנותו ולהשמידו, ועליו הוא אומר הלא משנאיך ה' אשנא וכו'" (כך גם כתב בהלכות תשובה, פרק ג הלכה ו).

רבי יוסף אלבו (ספר העיקרים מאמר א, פרק א) הקשה על דברי הרמב"ם: כיצד הוא יכול לפרש שאחד מעיקרי היהדות הוא האמונה בביאת המשיח, והרי לפי דבריו רבי הלל היה כופר שהרי הוא לא האמין בביאת המשיח. אם כך, במקום לכתוב בגמרא ש"שרי ליה מריה" (כלומר, ימחול לו הקב"ה לרבי הלל), היו צריכים לנדות אותו ולהוציאו מדפי הגמרא, שהרי דעה זו היא דעה כפרנית הכופרת באחת מיסודות עיקרי תורת משה.

אין ליישב את הקושיה בכך, שמי שסובר שיש משיח אלא שהוא כבר הגיע, נחשב למאמין ביסוד ביאת המשיח; שכן בהלכות מלכים (יא, א) כתב הרמב"ם, שמי שאינו מצפה לביאתו הוא כופר בתורת משה. אם כך, לא יתכן להאמין שהמשיח כבר הגיע, ולא יגיע בעתיד.

לאור זאת, רבי יוסף אלבו (שם, פרק ד) חולק על הרמב"ם במניין העיקרים, ולדעתו יש רק שלושה עיקרים (מציאות ה', השגחה, ותורה מהשמיים) שמי שכופר בהם לא נחשב למאמין בתורת משה. אך שאר העיקרים נתונים לדיון, והכופר בהם לא נחשב לאפיקורוס.

היו שכתבו הסברים אחרים לדברי רבי הלל:

א. ספר "באר שבע" למסכת סנהדרין הסביר, שרבי הלל רק רצה לומר שאין ראייה חותכת מהפסוקים לביאת המשיח, אך בהחלט הוא האמין בביאת המשיח. רבי יוסף אלבו (שם פרק א) דחה את ההסבר הזה, משום שאז הוא לא היה צריך לכפרה, ולא היו אומרים "שרי ליה מאריה". האור שמח (תשובה ג, ו) יישב, שגם על דברים פחותים אמרו בגמרא שצריכים מחילה וכפרה בלשון כזאת.

ב. הרדב"ז (שו"ת ד, קפז) כתב, שרק אדם שכופר מעצמו באחד מעיקרי היהדות, נחשב לכופר. אבל מי שמעיין ומתוך עיונו הגיע בטעות למסקנה שהמשיח לא יגיע, אינו נחשב לכופר אלא לאנוס וטועה, משום שדעתו אנסה אותו לחשוב שלא יגיע המשיח. לכן לא החשיבו את רבי הלל לכופר, אלא לטועה.

הרב קוק (מאמרי הראי"ה עמ' 55) כתב, שדברי הרדב"ז מבוססים על דברי הגמרא בשבועות (כו עמוד א), לפיה אדם שנשבע על דבר מסוים שכך שמע מרבו והוא טועה, אינו נחשב לנשבע שבועת שקר, משום שכך הוא הבין בלבו. אך הוא כותב שוודאי הרדב"ז חולק על הבנת ר' יוסף אלבו בדעת הרמב"ם, ולפיו גם אדם שטועה בעיונו באחד מעיקרים אלו נחשב לכופר (אמנם כתב שיתכן שר' יוסף אלבו עצמו מסכים עקרונית לרדב"ז).

ג. ר' יצחק אברבנאל (ישועות משיחו פרק ג, ראש אמנה פרק י) כתב שישנם שני עיתים לביאת המשיח: בעיתה, העת הקבוע מששת ימי בראשית; ואחישנה, עת שנקבעת לפי מעשיהם של עם ישראל. רבי הלל סבר שהמשיח יבוא רק בעת הקבוע (בעיתה), ולא יקדים לבוא בזכות מעשיהם של עם ישראל ('אחישנה'), משום שזכויות עם ישראל כלו כבר בזמן חזקיהו בגלל הניסים. על זה אמרו שימחול לו הקב"ה, משום שהוא מייאש את עם ישראל מלעשות מצוות.

ד. המהר"ל (נצח ישראל נו) ור"י אברבנאל (בפירוש נוסף שם) מפרשים, שאין כוונת רבי הלל לשלול את ימות המשיח, אלא לשלול את הדעה שיקום אדם שיהיה מלך המשיח. לדעת רבי הלל, הקב"ה יגאל אותנו בעצמו, בלא שיהיה אדם שימלוך עלינו ויוביל תהליך זה. כך גם משמע מפירוש רש"י (ד"ה אין להם). על שיטה זו הקשה הרב גורן (תורת המועדים עמ' 334, עמ' 596-597), מכך שהגמרא (צח ע"ב) כתבה שהדעה הסוברת שעם ישראל עתיד להנות מימות המשיח, חולקת על שיטת רבי הלל הסובר שאין להם משיח לישראל, ומשמע שלדעתו כלל לא יהיו ימות המשיח (הוא תירץ בדוחק, שהגמרא הבינה שאם הקב"ה יגאל אותנו הרי סדרי העולם ישתנו לגמרי).

יש לשים לב, שלפי שיטת הרמב"ם כפי שהבאנו לעיל, חייבים להאמין שבכל רגע יכול המשיח להגיע, וכן חייבים להאמין בביאת מלך שיגאל אותנו ויהיה משיח. אם כן, חלק מהפירושים הנ"ל לא מיישבים את דעת ר' הלל לפי הרמב"ם.

לסיכום: הרמב"ם והעיקרים נחלקו, האם ביאת המשיח הוא אחד מעיקרי היהדות שאין לחלוק עליהם. העיקרים הוכיח את דבריו מדברי רבי הלל, אך פירושים אחרים נאמרו בדברי רבי הלל: או שאין להוכיח מהפסוקים על ביאת המשיח, או שרבי הלל טעה ולכן לא נחשב לכופר, או שהקב"ה לא יחיש את ביאת המשיח על ידי מעשי עם ישראל, או שתקופת המשיח תגיע בלי מלך המשיח.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.



ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

שמש בגבעון

בספר יהושע מסופר שהגבעונים כרתו ברית עם יהושע, וכאשר חמשה מלכים מארץ כנען שמעו על כך הם יצאו להילחם בגבעונים, ויהושע וכל ישראל באו ונלחמו בחמשת המלכים. ומסופר שם שיהושע עצר את השמש בשמים כדי שבני ישראל יוכלו לנקום באויביהם. בביורור כמה מסורות ופרשנויות שנאמרו בענין נס זה דנתי יחד עם בני אלישע נ"י, ואני מעלה בזה את עיקרי הדברים לפי הבנתי.

וז"ל הכתוב שם (יהושע י, י-יד):

"וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבִיטוּ מִמֶּנּוּ גְדֹלָהּ בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפוּ דָרֶךְ מַעְלָה בֵּית חוֹרֵן וַיָּבִיטוּ עַד עֲזֹקָה וְעַד מַקְדָּה: וַיְהִי בְּנִסְסֵי מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרֵד בֵּית חוֹרֵן וְד' הַשְּׁלִיחַיִם עָלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזֹקָה וַיִּמְתּוּ רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בְּאֲבָנֵי הַבְּרָד מֵאֲשֶׁר הִרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָרֶב: אִזְ וַיִּדְבֹר יְהוֹשֻׁעַ לְד' בַּיּוֹם תֵּת ד' אֶת הָאָמְרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וַיִּרְחַב בְּעַמְקֵי אֵילָוִן: וַיִּדְם הַשָּׁמֶשׁ וַיִּרְחַב עַמְדָּה עַד יָקָם גֹּי אֲבִיבֵי הָאֵל הָיָא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיֵּשֶׁר וַיַּעֲמֵד הַשָּׁמֶשׁ בְּחֻצֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֵין לְבֹא בַּיּוֹם תַּמִּים: וְלֹא הָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לִפְנֵי וְאַחֲרָיו לְשִׁמְעַד ד' בְּקוֹל אִישׁ בִּי ד' נִלְחַם לְיִשְׂרָאֵל:"

בהבנת הניסים שהתרחשו שם מצאנו מסורות שונות, וכדלקמן.

הפרשנות של בן סירה

כך מתואר מה שארע שם בספר בן סירה (מהדורת סגל, מו) :

”גבור חיל יהושע בן נון / משרת משה בנבואה:
אשר נוצר להיות בימיו / תשועה גדלה לבחיריו:
להנקם נקמי אויב / ולהנחיל את־ישראל:
מהנהדר בנטותו יד / בהניפו כידון על־עיר:
מיהוא לפניו יתיצב / כי מלחמות ד’ נלחם:

הלא כידו עמד השמש / יום אחד היה לשנים:
כי קרא אל־אל עליון / באכפס לו אויביו מסביב:
ויענהו אל עליון / באבני ברד גדלות:
השליך על עם אויב / ובמורד האביד קמים:...”

מהכתוב נראה שד' המטיר את אבני הברד בלא שיהושע יבקש זאת, אך לפי בן סירה גם נס זה נעשה בעקבות תפילה של יהושע. הבנה זו של בן סירה מגדילה את מעלתו של יהושע. ואמנם אף שבן סירה מגדיל את מעלת יהושע מעבר למה שמפורש בכתוב, בן סירה מספר שיהושע העמיד את השמש אך הוא אינו מספר שיהושע העמיד גם את הירח, למרות שהכתוב מספר זאת.

ונראה שלדעת בן סירה משמעות הנס שעשה יהושע היתה עצירת הסבוב היומי, שבמהלכו השמש והירח והכוכבים נראים כאילו הם נעים כולם ממזרח למערב. בפועל תנועה זו של הסבוב היומי נגרמת מסיבוב כדור־הארץ סביב צירו בכיוון ההפוך, וכאשר נעשה הנס וכדור־הארץ עצר את סבובו, נראה הסבוב היומי כמי שנעצר, ולכן השמש נראתה כנעצרת במקום בו נראתה באותה העת בשמים, ואף הירח נראה כנעצר במקום בו נראה באותה העת בשמים. עצירת השמש משמעותה עצירת הסבוב היומי, ולכן לא ראה בן סירה צורך לספר שגם הירח עצר.

ואפשר שגם רש"י פירש שם כך את מה שארע, וז"ל (רש"י יהושע י, ב) :

”יורח בעמק אילון – אותו פעם היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן.”

נראה שכוונת רש"י לומר שבאותו רגע שיהושע עצר את השמש כשהיא נראית באמצע השמים באזור גבעון שבנחלת בנימין שבמזרח, באותו הרגע הירח נראה באזור אילון שבנחלת דן שבמערב.

מצב זה שהשמש נמצאת באמצע השמים והירח נמצא מערבית לשמש מתקיים בערך בסביבות הרבע האחרון של החודש, ולפי הפרשנות של בן סירה ולפי מה ששמע מרש"י, זו פשטות הכתוב ובתקופה זו של החודש ארע הנס של עצירת השמש על ידי יהושע.

כמו כן מלשונו של בן סירה: ”יום אחד היה לשנים” משמע מצד אחד שאורכו של הנס היה למשך יממה שלמה, ומצד שני בסופו של דבר נחשב יום זה לשנים. בברור משמעות זו נדון לקמן.

פרשנות הסוגיה במסכת עבודה זרה

במסכת עבודה זרה מצאנו פרשנות אחרת של מה שארע בנס של עמידת השמש, וז"ל הסוגיה שם בתרגום חופשי ובתוספת ביאור :

”נאמר בברכת יעקב לאפרים וְזָרְעוּ יְהִי מְלֵא הַגּוֹיִם (בראשית מח, יט). – אימתי יהיה זרעו של אפרים מלא הגוים? בשעה שעמדה לו חמה ליהושע (שיהושע היה מזרעו של אפרים. ועל ידי שעמדה החמה ליהושע, ונראה הדבר בכל העולם, נתמלא כל העולם יראה מפניו).

נאמר שם בספר יהושע וי, יג): ”וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחַצֵי הַיַּמִּים וְלֹא אָץ לְבוֹא בְּיוֹם תְּמִים”. וכמה זמן נמשך אותו יום ואותו נס? אמר רבי יהושע בן לוי: עשרים וארבעה שעות נמשך הדבר. הלכה השמש מזריחתה שש שעות, ואז נעצרה (כמו שנאמר וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחַצֵי הַיַּמִּים),

ועמידתה נמשכה שש שעות. לאחר מכן חזרה השמש ללכת בשמים במשך שש שעות נוספות, ואז העמיד אותה יהושע למשך שש שעות נוספות, ובסך הכל משעת הנץ החמה של אותו בוקר עד שעה שהסתיים הנס השני חלפו עשרים וארבע שעות, וזו כוונת הכתוב באומרו שם: ’בְּיוֹם תְּמִים’.

רבי אלעזר אמר: מאז הנץ החמה ועד שהסתיים הנס השני חלפו שלושים ושש שעות. הלכה השמש מזריחתה שש שעות, ואז נעצרה, ועמידתה נמשכה שתיים עשרה שעות. לאחר מכן חזרה השמש ללכת בשמים במשך שש שעות נוספות, ואז העמיד אותה יהושע למשך שתיים עשרה שעות נוספות, ובסך הכל הזמן שבו עמדה השמש ללא תנועה היה עשרים וארבע שעות, וזו כוונת הכתוב באומרו שם וְלֹא אָץ לְבוֹא בְּיוֹם תְּמִים. ר' שמואל בר נחמני אמר:...”

שיטת הסוגיה שם טעונה ברור. אם לאחר עצירתה הראשונה באמצע השמים, חזרה השמש לנוע במשך שש שעות נוספות, משמעות הדבר היא שהשמש שקעה, ואם כן מדוע ביקש אז יהושע שיתרחש נס נוסף והשמש תעצור לאחר שקיעתה.

ונראה שלשיטת האמוראים שם, בקשת יהושע שגם השמש וגם הירח יעצרו: ”שְׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוִם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אֵילוֹן”, לא היתה אריכות מילים שאינה נצרכת מצד עצמה. ויהושע ביקש שתי בקשות בשני זמנים שונים. בתחילה, בצהריים כשהשמש היתה בגבעון באמצע השמים, יהושע ביקש שהשמש תעצור את מהלכה ותעמוד באמצע השמים, כדי שתהיה לבני ישראל שהות

לרדוף אחרי אויביהם. וזו משמעות בקשתו: ”שְׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוִם”, והקב"ה נענה לבקשתו ועצר אותה לפרק זמן מסויים. כאשר כפי שהתבאר משמעות הדבר היא שכדור הארץ הפסיק להסתובב סביב צירו, ולכן השמש נותרה באמצע השמים.

אך לאחר פרק זמן מסויים חזר כדור הארץ להסתובב סביב צירו וממילא חזרה השמש לנוע כרגיל בשמים עד ששקעה, ובעת שהיא שקעה נראה הירח בעמק אילון. יהושע רצה לנצל את אור הירח כדי לרדוף אחר אויביו, והוא רצה לעצור את התנועה היומית של הירח כלפי מערב, תנועה שגורמת במשך הזמן לשקיעת הירח. ולכן הוא ביקש שהירח יעצור את תנועתו במקום בו הוא נראה אז: ”וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אֵילוֹן”.

אך כפי שהתבאר התנועה היומית של גרמי השמים כלפי מערב נגרמת מסבוב כדור הארץ סביב צירו. וכאשר התרחש הנס בשנית וכדור הארץ עצר בשנית את סבובו, משמעות הדבר היא שגם השמש נעצרה בשמים במקום בו היא היתה באותה העת סמוך לאחר השקיעה.

ולפיכך, כאשר האמוראים מספרים על העצירה השנייה של השמש, כוונתם היא למשמעות התועלתית שיהושע הפיק מכך. בעת שהשמש עצרה לאחר שקיעתה, מחמת שכדור הארץ הפסיק להסתובב סביב צירו, עצר גם הירח בעמק אילון, ויהושע ניצל את אור הירח כדי להמשיך לרדוף אחר אויבי ישראל.

שיטת האמוראים בסוגיה שם מתאימה גם לאמור בסדר עולם וכדלהלן.

שיטת סדר עולם

בסדר עולם מובאים תאריכים של מאורעות בחיי עם ישראל, ומובא שם (סדר עולם רבה, ליינר, יא) שנס עמידת השמש ליהושע ארע בתאריך ג' בתמוז¹. בתאריך זה שחל בחלקו הראשון של החודש לא יתכן שהשמש תיראה בצהריים באמצע השמים ואז הירח יראה מערבית לה בעמק איילון. דבר זה מתאפשר רק בסביבות הרבע האחרון של החודש. אך בתחילת החודש המצב הפוך, והשמש היא שנראית מערבית לירח והיא שוקעת לפני הירח. לפי שיטת סדר עולם שהנס ארע בג' בתמוז צריך להסביר את הנס שארע ליהושע באופן שהסבירו אותו האמוראים בסוגיה במסכת עבודה זרה. והיינו, שבתחילה העמיד יהושע את השמש בצהריים באמצע השמים למשך זמן מה. אלא שאחר כך חזרה השמש לנוע ושקעה, ואז נראה הירח בעמק איילון, ובאותה העת ביקש יהושע שיתרחש נס בשנית והירח יעמוד בעמק איילון ולא ימשיך את תנועתו. ובאופן זה שמאחד את שיטת סדר עולם עם שיטת האמוראים פירש הרד"ק את מה שארע.

שיטת פרקי דרבי אליעזר

בפרקי דרבי אליעזר (היגר, חורב, נא) מובא פירוש נוסף למה שארע שם :

"שבעה מופתיים נעשו בעולם שלא נראו כמותן... המופת הששי מיום שנבראו שמים וארץ השמש והירח והכוכבים וכל המזלות היו עולין להאיר על הארץ ואינן מערערין זה עם זה, עד שבא יהושע ועשה מלחמתן של ישראל, והגיע ערב שבת וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת; ועוד, שראו חרטומי גוים כובשים במזלות לבא על ישראל, מה עשה יהושע, פשט ידו לאור השמש ולאור הירח והזכיר עליהם את השם ועמד כל אחד במקומו ששה ושלשים שעות עד מוצאי שבת, שני ימים השמש יָרַח עָמַד עד יקם גוי איביו... ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לָבוֹא בְּיוֹם תָּמִים, וראו כל מלכי הארץ ותמהו שלא היה כמדה מיום שנברא העולם, שני ימים היה כיום ההוא לַפְּנֵי וְאַחֲרָיו, לא היה כן – 'לְשִׁמְעַד ד' בְּקוֹל אִישׁ כִּי ד' נִלְחַם לְיִשְׂרָאֵל' "

בפירוש זה יש כמה קשיים. הקושי הראשון הוא שבירושלמי (שבת פ"א ה"ח) מובא שבמלחמת חובה נלחמים גם בשבת, שכן מצאנו שכיבושה של יריחו נעשה בשבת. ואם כן, לא מובן מדוע חשש יהושע שבני ישראל יצטערו אם היו נלחמים נגד חמשת המלכים גם בשבת?

אמנם כמבואר בירושלמי שם דין זה נאמר דווקא במלחמת חובה, אך במלחמת רשות יש לפתוח במלחמה שלושה ימים לפני השבת. ונראה שבקרב בני ישראל היו אנשים רבים שמבחינתם המלחמה כנגד חמשת המלכים לא נעשתה מטעמי מלחמת חובה אלא מטעמי מלחמת רשות. ידוע מהכתוב² שרבים מבני ישראל התמרמרו כנגד יהושע וכנגד הזקנים שכרתו ברית עם הגבעונים כנגד ציווי התורה ובלא לשאול את פי ה'. ואפשר שלוחמים רבים לא התייחסו למלחמה זו כנגד חמשת המלכים, בתור מלחמת חובה שמועד פתיחתה נקבע על ידי יהושע. מבחינתם זו היתה מלחמה שיזמו חמשת המלכים כנגד הגבעונים, אלא שהגבעונים קראו ליהושע לעזרה, ויהושע גייס את ישראל למלחמה מיידית כדי להציל את הגבעונים. רבים מישראל היו עלולים להצטער אם היו מחללים את השבת במלחמה זו, שמבחינתם היא לא היתה מלחמת חובה אלא מלחמה להצלת הגבעונים. וכדי למנוע התמרמרות וצער זה, עצר יהושע את השמש, וכך נעצר הזמן והשבת לא נכנסה.

קושי נוסף במה שנאמר שם הוא, שמצד אחד משמע שם שהזמן נעצר יחד עם עצירת השמש, ולכן בני ישראל הבינו ששקיעת השמש נעצרה ולא נכנסה השבת. אך מצד שני משמע שם, שהזמן לא נעצר יחד עם עצירת השמש, ובסופו של דבר בתום שלושים וששה שעות של עצירת השמש הגיע 'מוצאי שבת'. ודבר זה נראה כסתירה מיניה וביה. ואפשר שכוונת פרקי דרבי אליעזר, שבתום עצירת השמש, חזרה השמש להסתובב באופן מהיר, והשלימה בסיבוב מהיר זה יום נוסף שהיה שבת מקוצרת, ונמצא שבסופו של דבר היו שם בסך הכל שלושים וששה שעות של נס. בתחילה זרחה השמש כרגיל במשך שש שעות עד הצהריים, לאחר מכן עמדה השמש למשך עשרים וארבע שעות ("כיום תמים") והתעכבה כניסת השבת. לאחר מכן השלימה השמש את החסר, והסתובבה במשך שמונה עשרה שעות בלבד, הן את המשך הסבוב של יום הששי שהופסק בצהריים (שכרגיל נמשך שש שעות עד השקיעה), והן את הסבוב המלא הנוסף שהיתה אמורה להסתובב במשך השבת (שכרגיל נמשך עשרים וארבע שעות). וזו המשמעות הפנימית של המילים שהשמש "אָץ לָבוֹא". כלומר השמש עמד בשמים במשך "יום תמים", ולאחר מכן הסתובב באופן מהיר ("אָץ לָבוֹא") והשלים במהירות את החסר. כך שבסופו של דבר ניתן לתאר את מה שארע שם באופן שתיאר אותו בן סירא: "יום אָחַד הָיָה לְשָׁנָיִם".

שיטת הרמב"ם

כנגד השיטות הקודמות המפליגות בגדולת הנס, קיימת גם שיטת הרמב"ם המקטינה את הנס של יהושע. הרמב"ם מתבסס על כך שנאמר בתורה (דברים לד, י-יב): "ולא קם נביא עוד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ד' פְּנִים אֶל פְּנִים: לְכָל הָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ד' לְעִשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפָרְעֹה וּלְכָל עַבְדָּיו וּלְכָל אֶרְצוֹ: וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכָל הַמוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מִשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל: ". ועל סמך כך הוא מניח שלא יתכן שיהושע יעשה נס גדול מהנסים שעשה משה. וז"ל (מורה הנבוכים ב, לה) בתוספת בלאור:

"ולא יטעך מה שבא מעמידת אור השמש ליהושע 'השעות' ההם, (כאמור בספר יהושע): 'ויאמר לעיני ישראל ושמע בגבעון דוס'. כי לא יאמר לעיני כל ישראל כמו שבא במשה, ... ואמנם אמרתי לך 'השעות', מפני שיראה לי באמרו 'כיום תמים', שהוא יום הגדול שיהיה, כי 'תמים' = 'שלם', וכאלו אמר שהיום ההוא היה אצלם בגבעון כגדול שבימי הקיץ שם".

כלומר, לפי הרמב"ם הנס של עצירת השמש ארע ביום שאורכו בינוני, או אף קצר מבינוני, ועצירת השמש היתה לכמה שעות בלבד, כך שהיה נדמה לבני ישראל שאורכו של יום קצר זה הוא כאורכו של היום הארוך בשנה.

אלא שבספר מעשי ד' (מעשי אבות פרק טו) תוקף את שיטת הרמב"ם, וז"ל:

"... כי הכתוב יעיד היפך דבריו, ומפליא לספר בגודל הנס ושלא היה כמוהו, ... ובאמת בחינם נדחק שמה שנאמר לא קם כמשה, הוא לענין הנבואה, כאשר ביארה ואמר 'אֲשֶׁר יָדָעוּ ד' פְּנִים אֶל פְּנִים, ומה שנאמר אחר כן 'לְכָל הָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח', אין הדברים שבים שלא קם נביא שיעשה כנסים וכאותות ההם".

במאמר הבא נרחיב עוד במשמעות הנס שעשה יהושע.

¹ "בשלושה בתמוז – ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק איילון: וידם השמש וגו'."

² "ולא הכנס בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בד' א-להי ישראל, וילנו כל העדה על הנשיאים" (יהושע ט, יח).

London, United Kingdom

לונדון, בריטניה

תמוז תשע"א

תנור גז, כיבוי בשבת מסיבה בטיחותית

שאלה

תנור גז שנשאר דלוק, האם מותר לקטן לכבותו בשבת?

תשובה

אם מדובר במקרה שגם בימות החול היו מכבים את התנור בגלל שיקול בטיחותי, גם בשבת מותר לכבות את התנור ואפילו אם הסכנה היא רחוקה¹, ורק תנור אחד לכמה אלפים מתפוצץ או גורם לדליקה כאשר הוא נשאר דלוק במשך זמן רב. לדעת השולחן ערוך, ישראל גדול² יכול לכבותו בשינוי³. ולדעת הרמ"א (לפי ההסבר של המשנה ברורה) יש להעדיף קטן⁴ או גוי⁵, אם אין הדבר גורם לעיכוב. ומכל מקום רצוי לכבות, בשינוי, את התנור על ידי סגירת המפסק הראשי של הגז⁶. ההיתר מבוסס על שני העקרונות ההלכתיים הבאים:

א. לפי מרבית הפוסקים, כיבוי תנור גז בשבת הוא איסור דרבנן בלבד⁷.

ב. לגבי הצורך בשימוש בגוי נחלקו הפוסקים. בוודאי שאם יש צורך לחפש אותו, עדיף שישראל יכבה את הגז, ובפרט בנידון דידן, שמדובר באיסור דרבנן.

¹ ברמב"ם (הלכות שבת ב, טז-יז) מובאות כמה דוגמאות לסכנה רחוקה, כגון ילד שנשאר נעול בחדר, שיש לשבור את הדלת מחשש שמא התינוק יפחד וימות. ברור שמדובר בסכנה רחוקה, ורוב הילדים אינם נתונים בסכנה ממש, ועם כל זה התירו. כך קבעו גם בעלי התוספות (יומא פה ע"א ד"ה ולפקח) שהגדר הוא: "שלא יוכל לבוא בשום עניין לידי מיתת ישראל".

בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה שנייה פרק לב הערה ב) דן מה נקרא ספק. ומציין שם שמדברי החזון איש משמע שחששות עתידיים שאין להם בהווה כל זכר - אינם בגדר ספק פיקוח נפש, ואין לחלל עליהם את השבת. ובשבת מיהודה פסק שספק נקרא כאשר סיבת הדבר נמצאת לפנינו, אבל אם אין הסכנה קיימת כלל, ורק עלולה להתפתח אחר כך - אין זה בגדר פיקוח נפש. וכן חילק הגרש"י אורבך, שאם שוכב לפנינו אדם חולה ומצבו מדרדר, למרות שהסיכון הוא קטן - יש לחלל את השבת כדי להצילו. אבל אם האדם רק עלול להיות חולה אין לחלל את השבת כאשר מדובר בסיכון רחוק. וכתב בשבט מיהודה שיש להתחשב בהרגלים של רוב בני האדם, דהיינו שאם בני אדם רגילים לחוש לדבר מה - הרי הוא בגדר פיקוח נפש. הגדרה כעין זו כתב הרב אורבך במנחת שלמה (תנינא ס"י לז): "דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה - הרי זה חשיב כספק פקוח נפש".

לסיכום: אם ישנה סכנה ממשית, קרובה, יש לחלל את השבת בכל מקרה. אם הסכנה היא רחוקה ביותר, כגון נרות שבת שלפעמים גורמות לדליקה, מכיוון שזהו חשש רחוק ואין בני אדם נוהרים בימות החול שלא להשאיר נרות וללכת לבית אחר - אין לחלל את השבת כדי לכבותם כל עוד אין חשש ברור לסכנה.

אם הסכנה היא רחוקה, כגון אחד לאלף או יותר, אך בני אדם רגילים לחוש לכך, ובדרך כלל אינם מסתכנים, הרי שזה בכלל פיקוח נפש.

² אין להשתמש בקטן בעניינים הנוגעים לפקוח נפש, כי הדבר עלול לגרום לזלזול בפיקוח נפש, ולכן יש להשתמש רק בגדולים (שולחן ערוך או"ח שכח, יב). אולם מכיון שמדובר בחשש רחוק ועתידי, יש לעשות כן בשינוי, כפי שמצאנו ביולדת (רמ"א או"ח שכח, יב).

³ רמב"ם (הלכות שבת ב, א). בהלכה יא שם דן הרמב"ם על יולדת, וכתב שם המגיד משנה שהתירו לחלל את השבת ביולדת רק בשינוי מכיוון שאפילו אשה אחת מיני אלף אינה מתה בלידה. ואפשר לדייק מדבריו שבמקרה שיש סכנה רק לאחד מאלף מותר לחלל את השבת, למרות שהסכנה רחוקה, אלא שהצרכי לעשות כן בשינוי.

⁴ כן כתב במשנה ברורה (סי' שכח ס"ק לו) בהסבר דעת הרמ"א, שכשם שיש להעדיף גוי, לפי הרמ"א, כך יש להעדיף קטן.

⁵ שיטת בעל השולחן ערוך (לעיל הערה 2) היא שאין להשתמש בגוי כי יש לפרסם את ההיתר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש. אך דעת הרמ"א (שם) היא שאם אפשר בקלות להשיג גוי, עדיף שהוא יעשה את המלאכה. הטי"ז (שם ס"ק ה) חלק על הרמ"א, וכתב שאין זה מנהג נכון, ועדיף לעשות את ההצלה על ידי ישראל, כי יש חשש שהגוי יתעצל בדבר.

⁶ ראה בשו"ת נצר מטעי (סי' ט) ובשו"ת שיח נחום (סי' כז) שסוברים כי סגירת המפסק הראשי של הגז אינה כיבוי בידיים אלא לכל היותר גרם כיבוי. ואף על פי שבשו"ת יביע אומר (חלק ג או"ח סי' ל) ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו סי' ח-ט) חלקו על דבריהם, מכל מקום בנדון דידן שהכיבוי מותר משום סכנה יש להעדיף את הכיבוי בדרך זו.

⁷ ראה תשובתנו בשו"ת במראה הבזק חלק ז סי' נה הערה 10 שהארכנו בביאור העניין.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן